

УДК 1:2-1 (092)

РОЗПУТНА МАРІЯ,*аспірант кафедри філософії,**Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

ПОНЯТТЯ РЕЛІГІЇ ТА БОГА У ФІЛОСОФІЇ ДЖОНА ДЬЮЇ

У статті проаналізовано погляди Джона Дьюї на релігієзнавчу частину його філософських знань; виокремлені вчення про релігію та ставлення до Бога в біографічному контексті Джона Дьюї; розглянуто поняття досвіду, віри в релігійному розумінні вченого, а також визначено еволюцію його поглядів на релігійні знання. Систематизовано періоди зацікавлення вченого питаннями релігії. Показано, що найбільший вплив на погляди Джона Дьюї щодо релігії та Бога справили роботи німецьких класиків, дарвінізм та соціальне життя вченого.

Ключові слова: релігія; віра; досвід; прагматизм; знання; філософія.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ століття зростає інтерес до робіт Джона Дьюї. У цей час виходять основні біографічні роботи про вченого - Роберта Б. Вестбрука "Джон Дьюї і американська демократія" [10], Алана Райана "Джон Дьюї та вершина американського лібералізму" [9] і Стівена С. Рокфеллера "Джон Дьюї: релігійна віра і демократичний гуманізм" [8]. У цих роботах детально досліджується життя й учення Джона Дьюї. У них ми знаходимо уточнені біографічні дані, систематизовані філософські погляди, періодизацію педагогічної та наукової діяльності. На сьогодні Джона Дьюї представляють науковій спільноті України, перш за все, як реформатора освітньої системи Сполучених Штатів Америки, педагога, а лише потім філософа. Досліджуючи роботи вченого, ми виходимо з того, що саме філософські пошуки життєвих цінностей сформували його потяг до педагогіки та освіти.

Філософські та педагогічні вчення Джона Дьюї мають досить різноманітний характер, проте ми зосереджуємо свою увагу на темі релігії й Бога, оскільки трансформація його поглядів щодо цієї тематики мають у подальшому наслідки в усьому науковому доробку вченого. Також важливо у зв'язку із цим проаналізувати погляди представників прагматизму - Чарльза Пірса та Вільяма Джеймса. Це сформує фундамент для більш детального вивчення й дослідження спадщини Джона Дьюї як філософа та науковця.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Джерельну базу дослідження становлять праці Джона Дьюї, зокрема "Мистецтво як досвід" [3], "Психологія" [6], "Єдина віра" [4] та інші, а також роботи послідовників вченого - Стівена Холла, Джорджа Міла, Луї Менанда, Стівена Рокфеллера, Роберта Вестбрука, П. Дж. Найта [7]. Аналізуючи їх, відзначаємо, що основний фокус спрямовувався на систематизацію біографічних даних та праць вченого. Серед сучасних науковців України основними дослідниками доробку Д. Дьюї є Н. Г. Кравцова, В. О. Коваленко, В. О. Пішванова та ін. Підкреслимо, що питання формування поглядів на релігію та Бога у Джона Дьюї в Україні не досліджено, розглядалися лише питання релігії в прагматизмі.

Метою статті є виокремлення вчення про релігію та ставлення до Бога в біографічному контексті Джона Дьюї.

Ставимо перед собою завдання розглянути поняття

досвіду та віри в релігійному розумінні вченого, а також визначити еволюцію поглядів вченого на релігійні знання.

Згідно з аналізом літератури уведемо в науковий обіг маловідомі й раніше не відомі англійські джерела, історичні факти, пов'язані з релігієзнавчою спадщиною вченого, що не було раніше предметом спеціального наукового вивчення.

Виклад основного матеріалу. Прагматизм часто вважають першою американською філософією, що зробила суттєвий внесок у світову філософську думку. На сьогодні прагматизм стає на шлях відродження. Кожен із трьох його головних представників - Чарльз Сандерс Пірс (1839-1914), Вільям Джеймс (1842-1910) і Джон Дьюї (1859-1952) зупинялись на питаннях релігійної віри та розумінні Бога. Учені критикували й визнавали релігію з точки зору поведінки та цінностей людини. Термін "прагматизм" походить від грецького "pragmata", тобто "справи", "дії", "діяння". Чарльз Пірс, якого вважають засновником прагматизму, вважав, що раціональна мета висловлювання лежить в його усвідомленому впливі на життєву поведінку. Він уважав, що релігійність на практиці може існувати й бути прийнята людиною лише як спосіб життя, а не як абстрактний ментальний акт; релігія - це вірування, так само як і суспільство, політика або цивілізація; релігія - це і є життя та буденність [2].

Отже, хоча Чарльз Пірс не зупиняє свою увагу на аргументі щодо релігійного досвіду, ми можемо простежити, що завдяки досвіду можна правильно прийти до релігійних переконань. Учений зазначає: щоб зрозуміти Бога та взагалі систему релігії, необхідно лише відкритись світу та визначити сутність свого існування.

Вільям Джеймс в основу релігії поклав практику або корисність від релігійних споглядань, висуваючи аргументом корисність теїзму. Для нього важливим є лише практичність ідеї. В. Джеймс зауважує, що "прагматизм може бути названий релігійним у випадку, якщо сама релігія може бути плюралістичною. Поки що прагматизм може відкласти догматичну відповідь на це питання, оскільки невідомо, який тип релігії виявиться більш дієвим і довговічним. Знайти відповідь на це питання може допомогти лише віра та різноманітні релігійні експерименти. Якщо людина має певні життєві

переконавання та принципи, то їй вистачить фактів чуттєвого досвіду та не потрібна релігія. Якщо ж людина не впевнена в моральних особистих принципах - вона приймає моністичну форму релігії (плюралістична форма з її довірою до можливостей, які несуть необхідну впевненість). Але якщо особистість, як і більшість людей, займає в суспільстві певну "золоту середину" щодо життєвих переконань, тоді плюралістична та моністична форма релігії являє собою певний синтез, який людина шукає посеред двох крайнощів - грубого натуралізму з одного боку, та трансцендентального ідеалізму - з іншого. Таким чином, прагматичний тип теїзму і є поясненням релігії" [1, с. 96].

У своїй роботі "Багатозначність релігійного досвіду" [2], до якої увійшли гіффірдські лекції (1901-1902 років), Вільям Джеймс виокремлює п'ять основних постулатів:

1) видимий світ є лише частиною іншого, духовного світу, з якого він бере основний сенс;

2) істиною метою нашого життя є гармонія з вищим світом;

3) молитва, тобто наше внутрішнє спілкування з вищим світом, - це реально дієвий процес, у якому проявляється духовна енергія і який має наслідок у реальному світі. Особливо його результат проявляється у психічному й моральному стані людини;

4) релігія має певні психологічні особливості, вона додає життя нової суті, що приймає форму прагнення до героїзму та вчинків;

5) релігія також породжує впевненість у спасінні та силу в любові до ближнього.

Зазначимо, що Вільям Джеймс у своїй роботі приходить до досить неоднозначного висновку, адже він визначає Бога як найвищу точку пізнання, водночас використовуючи теїстичну мову. Учений також упевнений, що деякі людські переконання щодо вищих сил можна підтримувати, навіть якщо вони не мають достовірної доказової сили. У своїй відомій статті "Воля до віри" він визначає межі таких переконань, пропонуючи розглянути дві гіпотези на прикладі агностицизму та релігії, точніше кажучи, християнської віри. Він уважає, що неправильно завжди, в усьому, для всіх і кожного вірити в що-небудь без достатніх фактів, й аргументує це тим, що емоційна природа людини не тільки має право, але й повинна робити вибір між двома положеннями щоразу, коли вибір цього справжнього за своєю природою не доступний раціональному обґрунтуванню. Отже, страх або певна помилка не повинні перешкоджати людині погодитися з потенційно справжньою гіпотезою й діяти відповідно до неї. Учений також із повагою ставиться до поняття "віри", підкреслюючи тим важливу роль "емоційної природи" людини. Останню він називає пристрасним бажанням, переконаністю, волею, прагненням чи просто вірою практично у всіх пізнавальних процесах.

Таким чином, внесок Вільяма Джеймса у філософію релігії полягає, перш за все, у тому, що він розглядав альтернативні гіпотези з точки зору сучасної науки, беручи за основу філософську думку його попередників.

Повернемося до Джона Дьюї, третього відомого нам прагматиста і вченого, на поглядах якого ми зосередимо увагу. Стивен Рокфеллер у своїй роботі "Джон Дьюї: релігійна віра і демократичний гуманізм" виділяє шість етапів у розвитку релігійного мислення Джона Дьюї [8, с. 115]. Перший етап - з раннього віку до кінця 1870-х років, коли він належав до місцевої Конгрегації церкви у місті Вермонті, хоча не поділяв при цьому доктринальні переконання. Другий етап - з 1878 до 1892 року,

коли у Вермонтському університеті Джон Дьюї намагається поєднати практичний розум Іммануїла Канта і Вордсворський романтизм. На цьому етапі вчений отримав довічні сумніви щодо релігійного виміру досвіду, який він трактував як почуття натхнення, дива, залежності, миру й радості, які приходять з містичною оцінкою свого "Я" й оточуючого суспільства, що є основою складовою Всесвіту. Джон Дьюї стверджував, що й сам пережив такий досвід, але, можливо, це стосується лише його власної психології та відчуття реальності. Говорячи про досвід через більш ніж п'ятдесят років потому, Джон Дьюї стверджував, що після достеменно-го вивчення віри, він не мав жодних сумнівів з приводу цінності й сенсу життя і, отже, потреби у віруваннях. Третій етап з 1882 до 1887 року збігається в Дж. Дьюї з ранньою викладацькою кар'єрою та часом, коли він перебував під сильним впливом абсолютного ідеалізму. Філософія Гегеля дала певне розуміння індивідуума, що не потребувало віри в зовнішнє одкровення, приховування природних процесів або згоди на позачасове вірування. Він звернувся до прагнення Георга Гегеля до єдиного методу пізнання й говорив про "абсолют" без атрибутів християнського вчення, з якими не погоджувався. Отже, можемо зробити висновок, що на третьому етапі філософ намагається віднайти синтез між гегелівським раціоналізмом і методом наукового дослідження, що отримує знання із досвіду, адже в людській психології абсолютна особистість системи Г. Гегеля об'єднується із науковою особистістю. Підкріпленням цього є його робота "Психологія" (1888).

С. Рокфеллер зазначає, що Дж. Дьюї розрізняє реальність Бога із усвідомленням Бога в істоті, подібній до людини, і відкидає будь-яке поняття, що "Бог є вічною незміною істотою, яка існує поза часом і становленням світу" [8, с. 96]. Проте, оскільки для вченого час та історія існують в абсолюті, Бог залишається індивідуальним центром свідомості, який відрізняється від людини. Таким чином, ідея реалізації абсолютного в людині дозволила Дж. Дьюї об'єднати наукове та експериментальне дослідження людини з раціональною філософією; об'єднати індивідуальну особистість із раціональним "Я", тобто бездоганною особистістю Бога.

Четвертий етап у дослідженні Дж. Дьюї реальності Бога відзначений трьома основними особливостями: по-перше, все більш широким використанням дарвіністської, а не гегелівської термінології для пояснення ставлення людства до навколишнього середовища; по-друге, у результаті його дарвінізму - переходом від абсолютного до етичного ідеалізму; по-третє, використанням прагматичної перевірки істини.

На цьому етапі вчений відмовляється від абсолютної свободи й намагається примирити християнство із сучасною культурою, деміфологізуючи трансцендентного Бога Біблії з точки зору соціального життя людини, демократії та освіти. Отже, у цей період реальність Бога розглядається вже не як абсолют гегелівського ідеалізму, а як "органічне поєднання світу", що можливо замінити природою та іманентним життям особистості.

Згодом Джон Дьюї переїжджає до Чикаго, де починає викладати. Цей переїзд розриває його зв'язки із церквою у Вермонті, у вченого зростає інтерес до натуралізму та прагматизму.

П'ятий етап, що окреслюється з 1894 до 1928 року, невразно характеризує погляди Дж. Дьюї на релігійну сферу. У своїй книзі "Вплив Дарвіна на філософію" [5] учений пояснює, що він практично відкидає ідеалізм, тому що той не має прагматичного значення. До того ж

Дж. Дьюї стоїть на тому, що натуралізм не зводиться до матеріалізму, а стверджує логічне походження науки, а також мистецтва, філософії, релігії, досвіду. Отже, на п'ятому етапі Бог розглядається Дж. Дьюї як проєкція людських цінностей.

На шостому етапі, у 1934 році, Дж. Дьюї пише узагальнювальну роботу "Єдина віра" [4], де опирається на свій натуралістичний релігійний гуманізм та засуджує теїзм і атеїзм.

Узагальнюючи, зазначимо, що Джон Дьюї не поділяв думку, що істину в вірі неможливо знайти винятково за допомогою одного розуму без Божественного одкровення. Проте він зберігає термін "релігійний" як ціннісну категорію, що вказує на визначальне, комплексне ставлення до життя. Учений зазначає, що термін "релігійний" - це мораль, до якої примішані відчуття та емоції, лише в разі, якщо мета морального переконання викликати певні емоції, що змусять людину діяти та знайти цілісність особистості. Поняття "релігійний" не означає точної предметної області, воно в першу чергу означає певну історичну релігію або діючу церкву. Тому це поняття не означає нічого, що може існувати самостійно, або що можна перетворити на конкретну й чітку форму існування. Воно означає відносини, які можна направити на будь-який предмет і на будь-яку передбачувану мету або ідеал. Джон Дьюї був антиплатоніком, оскільки уникав трансцендентних вічних ідеалів, до яких був би зобов'язаний ставитися з відданістю й любов'ю, але не уявляв собі цього.

У своїй роботі з естетики "Мистецтво як досвід" Джон Дьюї окреслює, як цінності можуть визначати досвід людини. Не вдаючись у деталі, що стосуються розвитку цієї ціннісної концепції досвіду в трактуванні мистецтва в Джона Дьюї, зосередимо увагу на тому, яке значення він надає заснованому на досвіді доказі цінностей. "Необмежена всеохопна якість досвіду - це те, що пов'язує воедино всі обмежені елементи, об'єкти яких нам відомі окремо, поєднуючи їх в єдине ціле. Найкращий доказ цього - наше постійне відчуття речей як причетних або непричетних, це безпосереднє відчуття релевантності" [3]. У цій роботі й поглядом на естетику вчений залишає місце для емпіричного вивчення цінностей, що входять до складу релігії. Джон Дьюї зазначає, що твір мистецтва здатний передати суть особливих невимовних вражень, а іноді навіть бути насиченим і вражаючим. Це означає, що якщо можливо виміряти досвід у творах мистецтва, то також можливо оцінити й виявити досвід у релігійному знанні.

Висновки

1. Погляди Джона Дьюї на релігію та Бога сформувались ще за навчання у Вермонтському університеті,

Распутная Мария,

асpirант кафедри філософії,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, г. Київ

ПОНЯТИЕ РЕЛИГИИ И БОГА В ФИЛОСОФИИ ДЖОНА ДЬЮИ

В статье проанализированы взгляды Джона Дьюи на религиозную часть его философских знаний; выделены учение о религии и отношении к Богу в биографическом контексте Джона Дьюи; рассмотрено понятие опыта, веры в религиозном понимании ученого, а также определена эволюция взглядов ученого на религиозные знания. Систематизированы периоды заинтересованности ученого вопросами религии. Показано, что на взгляды Джона Дьюи на религию и Бога наибольшее влияние имели работы немецких классиков, дарвинизм и социальная жизнь ученого.

Ключевые слова: религия; вера; опыт; прагматизм; знания; философия.

далі відбувалась їх трансформація протягом усього життя завдяки знайомству із роботами німецьких класиків, дарвінізму та соціальному життю вченого.

2. Досліджені погляди представників прагматизму - Чарльза Пірса та Вільяма Джеймса - дають нам підґрунтя для ширшого розуміння релігійних поглядів Джона Дьюї, останнього із трійки прагматистів. Чарльз Пірс зазначає, що, визначивши і зрозумівши сутність свого існування, що є найскладнішим, людина може досягнути Бога. Вільям Джеймс бере за основу практику та користь від релігійних переконань.

3. Джону Дьюї вдається поєднати погляди Чарльза Пірса та Вільяма Джеймса. Учений відходить від абсолютної релігії, переходячи до більш практичних питань, таких як педагогіка, освіта, демократія, свобода. Тому ми з упевненістю можемо стверджувати, що саме завдяки сповіданню у відповідний період церковних обрядів, ретельному вивченню питань віри, релігії та Бога Джон Дьюї приходять до своїх ключових наукових питань - "інструменталізму", нових систем освіти, педагогіки та естетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джеймс У. Прагматизм / У. Джеймс. - К. : Видавничий дім "Альтернативи", 2000. - 144 с.
2. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / У. Джеймс ; [пер. с англ. В. Г. Малахеевой-Мирович и М. В. Шик]. - М. : Наука, 1993. - 431 с.
3. Dewey J. Art as Experience / J. Dewey. - New York : Columbia Company, 1980. - 194 p.
4. Dewey J. A Common Faith. - Bloomington : Indiana University Press [Електронний ресурс] / J. Dewey. - Режим доступу : <https://www.uio.no/studier/emner/uv/uv/UV9406/dewey-john-1986>.-essays-a-common-faith.pdf.
5. Dewey J. The Influence of Darwin on Philosophy [Електронний ресурс] / J. Dewey // Diacronia. - 2016. - № 3 (February 12). DOI: 10.17684/i3A48en.
6. Dewey J. Psychology / J. Dewey. - Whitefish, Montana : Kessinger Publishing, LLC, 2007. - 440 p.
7. Knight P. J. Philosophical pragmatism and religious belief: interpreting Christian non-realism through John Dewey and Richard Rorty [Електронний ресурс] / P. J. Knight. - Режим доступу : <http://etheeses.dur.ac.uk/5308/>.
8. Rockefeller S. C. John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism / S. C. Rockefeller. - New York : Columbia University Press, 1994. - 683 p.
9. Ryan's A. John Dewey and the High Tide of American Liberalism / A. Ryan's - New York : W. W. Norton & Company, 1997. - 416 p.
10. Westbrook R. B. John Dewey and American Democracy / R. B. Westbrook. - New York : Cornell University Press, 1993. - 592 p.

Rozputna Mariia,

postgraduate student of the Department of Philosophy,
National Pedagogical University named M.P. Drahomanov, Kyiv

NOTION OF RELIGION AND GOD IN JOHN DEWEY'S PHILOSOPHY

In the 20th century the interest to the works of a famous American scientist John Dewey grows, that results from the change of economical and political situation in Ukraine.

The notion of democracy, pedagogic, politics, religion, new direction in the philosophy of instrumentalism appears to be a key one in John Dewey's studies. This research was built on the study of the views on religion and the notion of God, which we held for actual and important for the understanding of John Dewey's system of philosophy.

The aim of this article is to separate the doctrine of religion and relation to God in biographical context of John Dewey. According to the aim of the article its task is to examine the notion of experience, namely faith in religious understanding of the scientist, and to determine the evolution of his views on religious knowledge.

The analysis of the historiography of the problem leads to the conclusion that mostly foreign scientist like Robert B. Westbrook, Alan Ryan, Steven S. Rockefeller worked with this topic. Still interesting for us remain the works and views on religion of the main representatives of pragmatism - of Charles Piers, William James and, of course, of John Dewey.

The detailed study of the materials concerning the formation of scientist's views on religion enables us to systemize the periods of his interest to the questions of religion. S. Rockefeller in his work "John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism" describes six periods of the development of John Dewey's religious thinking: first period, from young age to the end of 1870s; second period, from 1878 to 1892; third period, from 1882 to 1887; fourth period is determined by three main directions as darwinistic terminology, transition from absolute to ethical idealism and use of the pragmatic control of truth; fifth period, 1894 to 1928; during the sixth period J. Dewey combines all previous periods and writes the work "A Common Faith" [2] in 1934.

It was researched and established that John Dewey's views on religion and God were formed in the years of his studying at the University of Vermont. They were changing during his whole life being influenced by the acquaintance with the works of German classics, Darwinism and the social life of the scientist.

Keywords: religion; faith; experience; pragmatism; knowledge; philosophy.

REFERENCES

1. James, William (2000), Pragmatism [translat.], *Vydavnychii dim «Alternatyvy»*, Kyiv, p. 144. (ukr).
2. James, William (1998), The Varieties of Religious Experience [translat.], *Nauka*, Moscow, p. 431 (rus).
3. Dewey, J. (1980), Art as Experience. *Columbia Company*, New York, 194 p. (eng).
4. Dewey, J. (1965), A Common Faith. *Indiana University Press*, Bloomington, 47 p. Available at: [https://www.uio.no/studier/emner/uv/uv/UV9406/dewey-john-\(1986\).-essays-a-common-faith.pdf](https://www.uio.no/studier/emner/uv/uv/UV9406/dewey-john-(1986).-essays-a-common-faith.pdf) (eng).
5. Dewey, J. (2016). The influence of Darwin on philosophy, *Diacronia* 3 (February 12), A48 (1-6), DOI: 10.17684/i3A48en.
6. Dewey, J. (2007), Psychology. *Kessinger Publishing, LLC*, Whitefish, Montana, 440 p. (eng).
7. Knight, P. J. (1996), Philosophical pragmatism and religious belief: interpreting Christian non-realism through john Dewey and Richard Rorty, Available at: <http://etheses.dur.ac.uk/5308/>.
8. Rockefeller, S. C. (1994), John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism, *Columbia University Press*, New York, 683 p. (eng).
9. Ryan's, A. (1997), John Dewey and the High Tide of American Liberalism. *W. W. Norton & Company*, New York, 416 p. (eng).
10. Westbrook, R. B. (1993), John Dewey and American Democracy, *Cornell University Press*, New York, 592 p. (eng).

© Розпутна Марія

Надійшла до редакції 30.09.2017